

RELAȚIILE POPULAȚIEI AUTOHTONE DIN NORDUL ȘI NORD-VESTUL PONTULUI EUXIN CU LUMEA GREACĂ ÎN MILENIUL I î.Chr.

ION NICULIȚĂ (Chișinău)

Ca rezultat al investigațiilor arheologice întreprinse în ultimele decenii, în stepele din nordul și nord-vestul Mării Negre au fost descoperite un număr considerabil de monumente. De regulă, stabilimentele antice erau concentrate pe cursurile inferioare și mijlocii ale fluviilor Nipru, Bug și Nistru. Astfel, numai în bazinul limanelor Berezan-Sosițc, Bugului și Niprului au fost evidențiate circa 71 stațiuni și 4 necropole din sec. VI-V î.Chr. și 90 situri și 3 necropole din sec. IV-III î.Chr.¹⁾. Toate monumentele studiate, rezultate fie din săpături de durată, fie din periegeze au dat la iveală un bogat și variat material ceramic care, după tehnica de lucru, forme și ornament își găsește largi analogii în ceramica tracilor septentrionali²⁾. Analiza ceramicii confecționată cu mâna, recuperată dintr-un șir de stațiuni: Nadlimanscoe, Nicolaevca 3, Roxolani, Beicuș, Caborga I, Ceornomorca II, Șirocaia Balca, Staro-Bogdanovca și în special Cușurub I, a dat posibilitatea specialiștilor să stabilească că "unica regiune a Europei de Est în care monumentele epocii de fier conțin ceramică și, în primul rând, vase-borcan cu ornament identic sau similar, e bazinul Carpato- Danubian cu teritoriile strâns legate de el"³⁾. Studiind antichitățile din stepele de nord ale Mării Negre, C. Macarenco din Sankt-Petersburg a ajuns la concluzia că existența elementelor trace din sec. VII-VI î.Chr. nu s-a limitat numai la regiunea Bugului de Jos, ci s-a extins până în preajma Niprului⁴⁾. În regiunile de la vest de Bug, traci locuiau mai compact, fapt dovedit de numeroase stațiuni cu material tracic din stepele situate în sudul bazinului Bugo-Nistrean, material care nu lipsește nici chiar în Olbia și Berezan. Anume această populație de origine tracă, împreună cu consăngenii din regiunile de silvostepă, Dunărea de Jos și munții Haemus, a emis echivalentul ponderal monede-săgeți care, după opinia mai multor specialiști, au fost folosite în etapa inițială și de factoriile grecești⁵⁾.

În istoriografia din perioada postbelică, s-a insistat asupra ideii emise de A. Meliucova⁶⁾ și susținută mai apoi și de alți cercetători⁷⁾, după care răspândirea tracilor în stepele dintre Nistru și Bug, chiar și mai la est, a fost cauzată atât de tendința triburilor barbare de a stabili contacte comerciale cu coloniștii, cât și de faptul că regiunile Bugului de Jos, în perioada colonizării litoralului Mării Negre de către greci și mai târziu, erau lipsite de o populație sedentară stabilă⁸⁾. "Penetrația tracilor corespundea intereselor culturale, economice și politice"⁹⁾ ale polisurilor grecești.

Această supoziție n-ar fi pusă la îndoială dacă studierea surselor narative și a materialelor arheologice n-ar arăta că cea mai timpurie stațiune greacă în nordul Pontului Euxin a fost întemeiată pe insula Berezan în a doua jumătate a sec. VII î.Chr. Mai apoi, către sec. VI î.Chr. devine emporion al Olbiei¹⁰⁾. Celelalte centre grecești ca Tiras¹¹⁾,

Niconium¹²⁾, Olbia¹³⁾ au apărut nu mai devreme de prima sau a doua jumătate a sec. VI î.Chr.

Deși suntem departe de gândul de a nega procesul de atragere a tracilor în raza de acțiune a polisurilor grecești și de încadrare a lor în relații comerciale și de alt gen, directe, cu centrele antice din nordul Pontului Euxin, totuși considerăm imposibil de admis o migrație masivă a tracilor septentrionali din regiunile Carpato-Danubiene chiar din perioada inițială a colonizării grecești. După cum demonstrează investigațiile arheologice, deja din a doua jumătate a sec. VII – sec. VI î.Chr., în stațiunile rurale din nordul Mării Negre, se poate vorbi de un număr impunător de populație de origine tracă. În unele stațiuni rurale, traci alcătuiau, după cum reiese din statistica materialelor, 11-12%, în altele ponderea lor nu depășea 30%, pe când în situri ca Cușurub I – traci prezentau cea mai mare parte a populației, chiar dacă limanul Bugo-Niprean, în a doua jumătate a sec. VII – sec. VI î.Chr., devenise, pentru triburile trace, o frontieră de nestrăbătut¹⁴⁾. Cu timpul, traci devin o parte indisolubilă a populației Berezanului, Olbiei¹⁵⁾, Niconiului, Tirei¹⁶⁾, cât și a stațiunilor rurale din aceste regiuni.

Procesele demografice din stepele de la nordul Pontului Euxin sunt elucidate într-o oarecare măsură și de amplasarea importurilor de produse grecești.

Studierea materialului amforistic, care fără îndoială este cea mai serioasă sursă de informație, cât și a ceramicii de lux, ne dă posibilitatea să urmărim atât dezvoltarea comerțului, cât și de a observa evoluția lui în timp și spațiu.

Materialul amforistic descoperit în diverse stabilimente din regiunea cursului de mijloc al Niprului și Bugului depășește în prezent 160 exemplare. Cronologic, el se repartizează în felul următor: amfore din sec. IV î.Chr. – 40 exemplare, amfore din sec. IV-III î.Chr. – 77 exemplare, din sec. III î.Chr. – 2, din sec. III-II î.Chr. – 9, din sec. II î.Chr. – 32 exemplare.

Ca loc de proveniență, primul loc îl ocupă orașele Thasos și Heracleea. Urmează Chios, Bosphor și Rhodos, Kosul și Chersonesul.

Investigațiile arheologice aflate în multiplele monumente pe cursul de jos al fluviilor Nipru și Bug au scos la iveală un material de import mult mai bogat și mai variat. Cronologic, acest material se repartizează destul de clar: amfore din sec. IV î.Chr. sunt 77 exemplare, din sec. IV-III î.Chr. – 94 exemplare, din sec. III î.Chr. – 61 exemplare, din III-II î.Chr. – 31 exemplare și, în sfârșit, amfore din sec. II î.Chr. – reprezintă 36 exemplare.

Din cele 299 amfore grecești, orașul Heracleea e reprezentat prin 66 exemplare, Sinope – prin 46, Thasos – prin 36, Chersones – prin 12, centre Mediteraniene 11, Chios – prin 2, Samos printr-un singur exemplar, iar centrele neidentificate – prin 121 exemplare.

Analiza cronologică a amforelor identificate demonstrează fără nici un dubiu că cele mai timpurii contacte ale populației din regiunile stepelor de la nordul Pontului Euxin cu coloniștii greci au avut loc nu mai devreme de sec. IV î.Chr., mai precis în a doua jumătate a acestui secol. Pe parcurs, ponderea orașelor grecești în relațiile comerciale cu autohtonii a fost diferită. În perioada inițială, locul de frunte îl deținea orașul Heracleea, al doilea revenea Thasosului, iar după ele veneau și celelalte centre elenistice. Tot aceste

orașe își mențin prioritatea și în sec. IV-III î.Chr., ca mai apoi locul lor va fi ocupat de Sinope, Chersones etc.

Cu totul alta e situația în regiunea Nistrului. Din cele peste 200 monumente din sec. VI-I î.Chr., descoperite pe cursul de mijloc și de jos al Nistrului, cât și în spațiul de la est de Prut, majoritatea conțin importuri. În stabilimentele antice din preajma limanului nistrean, fragmentele de amfore alcătuiesc peste 65-70% din tot materialul ceramic descoperit.

Cele mai timpurii amfore provin de la Clazomene și Chios, cu gâtul bombat. Ambele tipuri de amfore se datează în sec. VI și nu mai târziu de începutul sec. V î.Chr. Din 97 amfore descoperite la stațiunea Nadlimanscoe III – 45 sunt din Chios și 18 din Attica. La stațiunea Nadlimanscoe VI din 25 de exemplare – 11 sunt de Chios și 3 din Attica. În Belleavca I din 35 de exemplare – 19 sunt de Chios și 6 din Attica etc. Astfel, din 157 de amfore descoperite pe cursul de Jos al Nistrului – 71 exemplare sunt din Chios și 27 din Attica, din sec. VI-V î.Chr. Amfore de Chios din această perioadă sunt bine cunoscute și pe cursul superior al Nistrului, cât și la Ruda, Butuceni, Hansca etc.

Din cele relatate, rezultă că în spațiul de la est de Prut și Nistru răspândirea importului grecesc a început cu aproape două secole mai de timpuriu decât în interfluviul Bug-Nipru. Aceasta se explică prin faptul că teritoriile dintre cursul de jos al Nistrului și Bugului erau locuite intensiv de o populație sedentară, de agricultori și crescători de vite, cu mult înainte de începutul colonizării litoralului din nordul Pontului Euxin. Regiunile situate pe cursul inferior al râurilor Bug și Nipru erau populate mult mai slab. Aceasta confirmă concluzia, amintită deja, a lui C. Marcenco că interfluviul Bug-Nipru era mai puțin populat de către traci. În perioada inițială a colonizării grecești aceste teritorii nu erau completamente pustii. Materialele arheologice dovedesc fără echivoc existența unei populații sedentare de agricultori și crescători de vite. În literatura de specialitate se vehiculează ideea existenței "unor locuitori a zonei de stepă"¹⁷⁾, sub care se subînțeleg sciții.

Cu aproape un sfert de secol în urmă, A.I. Meliucova afirma că "în sec. VI-V î.e.n. granița etnică între sciți și geți nu putea fi mai la vest de râul Prut, ba poate că era pe Nistru"¹⁸⁾.

Cunoscuții arheologi kieveni V.A. Ilinskaia și A.I. Terenojkin au evidențiat circa 62 de înmormântări tumulare scitice pe litoralul Pontului Euxin și Crimeea, care pot fi datate în sec. VII-V î.Chr.¹⁹⁾. Dar să concretizăm:

În Crimeea sunt cunoscute 15 înmormântări tumulare dintre care numai 2 pot fi plasate în sec. VI-V î.Chr., restul de 5 în sec. V î.Chr.

În regiunea Odesa, sunt evidențiate în prezent doar trei înmormântări scitice, dar numai una poate fi datată în sec. VI-V î.Chr.

Din cele expuse, rezultă că înmormântările datate în sec. VII-V î.Chr., sunt în număr extrem de redus și sunt împrăștiate haotic în toată stepa, fără a se grupa într-o regiune distinctă. În plus, morminte ce ar aparține populației scitice de rând lipsesc completamente în stepele Pontului Euxin în această perioadă.

Prin urmare, conform materialelor arheologice nu poate fi vorba de un număr considerabil de populație scitică, fie și nomadă, pe acest teritoriu, nici chiar în sec. VI î.Chr., nemaivorbind de sec. VII î.Chr. Această concluzie e confirmată într-o oarecare măsură și de V.S. Olhovschi, care constată că din cele 39 înmormântări tumulare cunoscute în stepele nord-pontice ce pot fi atribuite sciților, numai 6 se datează către mijlocul sec. VII î.Chr., mai precis către granița sec. VII-VI î.e.n., alte 21 se datează în sec. VI î.Chr., iar 12 în sec. VI-V î.Chr.²⁰). De fapt, despre unele corectări în cronologia și cronografia Sciției din nordul Mării Negre, în ultimul timp se vorbește tot mai insistent²¹).

Cercetările de amploare întreprinse la monumentele din perioadele mijlocie și tardivă a Bronzului din nordul Pontului Euxin i-au impus arheologului ucrainean I. Cerneacov concluzia că "înrudirea culturii materiale și spiritualității triburilor purtătoare ale culturilor Sabatinovca, Noua și Coslogeni servește drept dovadă arheologică sigură în afirmarea înrudirii etnice a tracilor și cimerienilor"²²). Conform opiniei acestuia, cimerienii au existat în stepele Nord-Pontice încă din epoca bronzului fiind purtătorii culturii Sabatinovca, care de fapt reprezintă un masiv traco-cimerian. La sfârșitul mileniului II și în prima jumătate a mileniului I î.Chr., în stepele de la nordul Mării Negre se răspândește cultura Tudorovo-Belozersc, care a aparținut, după cum consideră I. Cerneacov și V. Vanciugov, acelorași triburi traco-cimeriene²³).

Prin urmare, triburile trace n-au migrat în regiunile de sud ale interfluviului Bugo-Nistean și chiar mai la est, atrase fiind de coloniștii greci; arheologic, ele sunt atestate în spațiul de la est de Prut și Nistru încă din sec. XIV î.Chr., ca populație autohtonă. Anume această populație sedentară de agricultori și crescători de vite a contribuit, substanțial, la procesul de colonizare a regiunilor de nord-vest ale Pontului Euxin.

NOTE

1. Arheologia SSSR. Antične gosudarstva Severnogo Pričernomoria. M. "Nauca", 1984, p. 41.
2. C.C. Marcenco, *Varvart v sostave naselenia Berezani i Olvi, Leningrad, 1988, p. 110-115.*
3. C.C. Marcenco, Ia.B. Domanschi, *Complex vescestvennih nahodoc na antičnom poselenii Cupurub I, Arheologičeski Sbornic, 31, "Iscusstvo" Leningradscoe otdelenie, 1991, p. 71.*
4. C.C. Marcenco, *op. cit.*, p. 110-115.
5. *Ibidem.*
6. A.I. Meliucova, *Schifia i frachiischi mir. M., 1979, p. 181.*
7. S.B. Ohotnicov, *Nijnee Podnestrovie v VI-V v.v. do n.e., Kiev, 1991, p. 57-58.*
8. C.C. Marcenco, *op. cit.* p. 115.
9. Idem, *Les tribus des Traces sur le territoire de l'estuaire du Bug-Dniépr du VIIe – au Ve ss. av.n.è., Symposia Thracologica, 9, 1992, p. 248.*
10. Arheologia SSSR. Antične gosudarstva ..., p. 33.
11. P.O. Cariscovschi, I.B. Cleiman, *Drevnii gorod Tira, Kiev, "Naucovă Dumca", 1985, p. 42.*
12. N.M. Secherscaia, *Anični Niconii i ego ocruga v VI-IV v.v. do n.e., Kiev "Naucovă Dumca", 1989, p. 16, 20.*
13. Arheologia SSSR. Antične gosudarstva..., p.35.
14. C.C. Marcenco, *Varvart ..., p. 111-113;* C.C. Marcenco, Ia.B. Domanschi, *Op. cit.*, p. 76.
15. C.C. Marcenco, *Varvart ..., p.112.*
16. T.L. Samoilova, *Tira v VI-I v.v. do n.e., Kiev, "Naucovă Dumca", 1988, p. 72-73.*
17. C.C. Marcenco, Ia.B. Domanschi, *op. cit.*, p. 76.

18. A.I. Meliucova, *K voprosu o graniče meĵdu schiftami i gĵetami, Drevnie frachiĵt v Severnom Pricernomore. M., 1969, p. 79.*
19. V.A. Ilinscaia, A.I. Terenoĵkin, *Schifia VII-IV v.v. do n.e., Kiev, "Naucova Dumca", 1983, p. 87-227.*
20. V.S. Olhovski, *Pogrebalno-pominalnaia obreadnosti naselenia stepnoi Schifii (VII-III v.v. do n.Ā.) M, 1991, p. 56.*
21. A.Iu. Alexeev, *Hronologĵia i hronografĵa Pricernomorschi Schifii v.v. do n.e., Arheologĵiceshii Sbornic, 31, "Iscusstvo", Leningradsoe Otdelenie, 1991, p. 43.*
22. I.T. Cerneacov, *Severo-Zapadnoe Pricernomorie vo vtoroi polovine II tseacelētia do n.e., Kiev, 1985, p. 148.*
23. *Ibidem*, p. 151; V.P. Vanciugov, *Belozerschie pameatnichi v Severo-Zapadnom Pricernomorie, Kiev, 1990, p. 123-141.*